

УДК 332.12(477.62)

Т. О. Бутенко,

асистент

*Державного вищого навчального закладу
«Донецький національний технічний університет»*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Траєкторія функціонування української економіки в останні роки характеризується значною регіоналізацією економічних процесів і підвищенням ролі локальних систем. У результаті, ускладнення управлінської діяльності на державному рівні приводить до поступового поглиблення її децентралізації. Зазначені процеси обумовлюють підвищення відповідальності органів територіального управління за економічний і соціальний розвиток підпорядкованих їм регіонів. На цій основі з метою вироблення адекватних управлінських впливів на регіональному (локальному) рівні виникає необхідність оцінки ефективності господарської діяльності в рамках відповідного територіального утворення.

Питання, які зв'язані з важливістю визначення ефективності на макрорівні, освячені в багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових працях. Так, О. Воронін акцентує увагу на тому, що, не зважаючи на прямий зв'язок між підвищенням ефектив-

ності виробництва й рівнем добробуту суспільства, показники ефективності не відіграють ключової ролі у прийнятті управлінських рішень [1, с. 29]. Вчений у роботах [1–2] шляхом теоретичного й емпіричного обґрунтування конкретних показників ефективності довів практичну можливість їхнього використання в управлінській діяльності.

Ю. А. Даренських, Н. С. Колотова, Л. Б. Храмова, М. В. Зиміна досліджували вплив показників ефективності використання ресурсів у регіонах Російської Федерації на валову додану вартість [3, с. 11–18]. У результаті дослідники дійшли висновку, що позитивна динаміка віддачі від ресурсів призводить до зростання виробництва, поліпшення фінансового стану підприємств, забезпечення їх платоспроможності.

А. Г. Гончарук обчислив і дослідив динаміку інтегрального показника економічної ефективності у промисловості України [4–5]. Автор дійшов висновку про необхідність впровадження ресурсозбері-

© Т. О. Бутенко, 2009

гаючих технологій, оскільки результативність виробництва у промисловості – базовому виді діяльності для України – цілком визначається ефективністю використання матеріальних ресурсів.

Згадані дослідження, як правило, ставлять на меті оцінку ефективності виробництва без її ув'язки зі стратегічними цілями функціонування економічної системи досліджуваного об'єкта. Тому актуальним стає питання про визначення на основі аналізу відповідних показників відповідності фактичної траєкторії розвитку економіки з її цілями.

З огляду на вищезначене, метою роботи є оцінка ефективності використання ресурсів у процесі економічної діяльності в Донецькій області, виявлення на цій основі «вузьких місць» у функціонуванні її економічної системи та розробка управлінських дій, спрямованих на ліквідацію визначених «вузьких місць».

Відповідно до системного підходу розуміння регіону ефективність являє собою співвідношення фактичного й бажаного (цільового) результату функціонування його економічної системи. Таким чином, управлінські впливи повинні направлятися так, щоб розходження між фактичними й цільовими результатами були мінімальними. При цьому для виміру ефективності необхідно, по-перше, сформулювати мету функціонування економіки регіону, яка б відбивала сенс її існування у сформованих умовах, по-друге, розробити відповідно до встановленої мети показники для характеристики результатів функціонування системи, і, по-третє, оцінити бажані, а також фактичні значення цих показників.

У загальному випадку метою функціонування економічної системи є перетворення ресурсів на кінцевий продукт таким чином, щоб став можливим усебічний розвиток людини. Виходячи зі сказаного, об'єктами управління є три основних форми ресурсів: матеріальні, людські й інвестиційні. При цьому представляється правомірним, що результативність їхнього використання у процесі економічної діяльності на рівні регіону визначається видовою структурою виробництва. Таким чином, щоб оцінити ступінь досягнення поставлених цілей, необхідно обґрунтувати показники ефективності використання зазначених ресурсів з урахуванням структури видів економічної діяльності.

З цієї метою в даній роботі використані часткові показники ефективності, загальний принцип розрахунку яких заснований на співвідношенні результатів господарської діяльності та необхідних для їхнього досягнення витрат відповідного виду ресурсів. В якості таких показників обрані:

ефективність використання матеріальних ресурсів, що вимірюється капіталомісткістю (окремо для основного й оборотного капіталу) валового регіонального продукту або валової доданої вартості;

ефективність використання людських ресурсів, що вимірюється продуктивністю праці та її зіставленням із середньою заробітною платою;

ефективність використання інвестиційних ресурсів, що вимірюється співвідношенням валової доданої вартості та суми інвестицій, а також інвестицій і заощаджень.

Урахування галузевої структури економічної системи регіону під час оцінки ефективності використання ресурсів можливе на основі декомпозиції відповідного загального показника за видами економічної діяльності. Через відсутність цільових значень описаних вище показників у роботі проводиться аналіз їхньої динаміки.

Отже, розглянемо ефективність використання матеріальних ресурсів у Донецькій області (табл. 1). З таблиці видно, що в цілому по Донецькій області за 2001–2006 рр. спостерігається зниження капіталомісткості за основним капіталом в середньому на 9 % щорічно, що, безумовно, свідчить про позитивну динаміку цього показника. З іншого боку, така тенденція може бути обумовлена тим, що за рахунок росту ціни валова додана вартість збільшується більш швидкими темпами, ніж вартість основних засобів.

Найбільша капіталомісткість за основними засобами спостерігається у сфері професійних послуг. Це може бути пов'язано з тим, що до цього виду діяльності відносяться послуги оренди, в умовах яких передбачається утримання на балансі орендодавця об'єктів оренди – відповідних основних засобів. У результаті виходить, що у виробництві порівняно невеликого обсягу валової доданої вартості, отриманого у сфері професійних послуг, використовувалися основні засоби досить великої вартості.

Слід зазначити, що динаміка капіталомісткості основних засобів по всій області дуже схожа з динамікою цього показника для промисловості, що говорить про значну питому вагу даного виду діяльності у структурі економіки.

Таким чином, ефективність економічної системи Донецької області у відповідності до показника капіталомісткості основних засобів у грошовому вираженні має тенденцію до зниження, з явно вираженою перевагою промисловості, частина капіталомісткості якої перекладена на сферу професійних послуг.

Показники капіталомісткості валової доданої вартості за оборотним капіталом представлені в табл. 2.

Аналіз наведених у таблиці даних показує, що в середньому по Донецькій області капіталомісткість за оборотним капіталом також має тенденцію до зниження із середньорічним темпом 4 %. Найбільша місткість валової доданої вартості за оборотним капіталом спостерігається у сфері торгівлі, що обумовлено специфікою цього виду діяльності. Також, як і у випадку основного капіталу, динаміка капіталоміст-

Социально-экономические проблемы регионального развития

*Таблиця 1. Показники капіталомісткості (за основними засобами) валової доданої вартості в Донецькій області за видами економічної діяльності у 2001–2006 рр., грн/грн**

Види економічної діяльності	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Всього	4,518	4,181	3,908	3,001	2,744	2,825
Сільське та рибне господарство	2,173	1,844	1,885	1,263	1,194	1,147
Промисловість	4,463	4,055	4,130	3,116	2,616	2,430
Будівництво	2,908	3,628	2,523	2,201	2,023	1,827
Торгівля, готелі та ресторани	0,817	0,802	0,671	0,580	0,554	0,630
Транспорт і зв'язок	4,441	4,415	3,905	3,745	3,639	7,198
Фінансова діяльність	3,408	1,118	0,645	0,386	0,396	0,339
Професійні послуги	21,952	19,913	18,825	13,497	14,058	14,320
Державне управління	1,712	3,075	3,142	2,594	1,949	1,898
Освіта	3,571	4,014	3,522	3,049	2,643	2,170
Охорона здоров'я	3,017	3,089	2,876	2,533	2,200	1,400
Культура і спорт, комунальні послуги	4,508	3,404	1,728	2,845	2,237	2,045

* розраховано на підставі джерел [6–12]

Таблиця 2. Показники капіталомісткості (за оборотними коштами) валової доданої вартості в Донецькій області за видами економічної діяльності у 2001–2006 рр., грн/грн() (**)*

Види економічної діяльності	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Всього	2,166	2,268	2,227	2,120	1,996	1,770
Сільське та рибне господарство	0,703	0,715	0,835	0,615	0,655	0,725
Промисловість	1,791	1,810	1,843	1,695	1,576	1,354
Будівництво	2,722	3,192	1,966	1,282	1,567	1,867
Торгівля, готелі та ресторани	6,119	6,914	5,628	5,311	4,714	4,142
Транспорт і зв'язок	0,647	0,498	0,385	0,385	0,469	0,485
Професійні послуги	0,983	1,085	1,592	1,753	1,532	1,527

(*) – за винятком банків, бюджетних установ і соціальних послуг

(**) – розраховано на підставі джерел [6–11].

кості за оборотними коштами по всій області практично збігається з динамікою цього показника для промисловості, що ще раз підтверджує значення даного виду діяльності для економіки Донецької області.

Отже, аналіз показників ефективності використання матеріальних ресурсів у Донецькій області показав, що відбувається поступове зниження

їхнього споживання. Однак капіталомісткість усе ще залишається досить високої, що обумовлено промислово-сировинною спеціалізацією області.

Далі, відповідно до вищевикладеного, розглянемо ефективність використання людських ресурсів в економіці Донецької області. Дані для аналізу представлені в табл. 3.

*Таблиця 3. Виробництво валової доданої вартості на одного зайнятого (продуктивність праці) у Донецькій області за видами економічної діяльності у 2001–2006 рр., тис. грн**

Види економічної діяльності	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Всього	11,006	12,218	14,659	19,779	23,683	30,048
Сільське та рибне господарство	7,096	7,692	6,935	11,945	12,094	13,956
Промисловість	16,006	18,913	22,770	31,398	39,703	51,214
Будівництво	5,536	6,634	8,671	9,432	10,506	12,618
Торгівля, готелі та ресторани	7,824	7,455	9,540	11,658	13,302	16,004
Транспорт і зв'язок	16,930	17,877	21,057	21,265	23,052	26,057
Фінансова діяльність	27,566	30,764	64,824	126,205	128,660	182,085
Професійні послуги	13,944	14,676	16,140	23,123	29,145	32,872
Державне управління	4,409	5,235	6,512	10,592	15,688	19,819
Освіта	6,159	6,847	8,561	10,829	13,880	16,930
Охорона здоров'я	4,803	5,500	6,546	8,459	10,813	18,526
Культура і спорт, комунальні послуги	3,750	5,142	5,943	6,539	8,370	10,442

* – розраховано на підставі джерел [6–11]

Як видно з табл. 3, продуктивність праці в цілому по області у 2001–2006 рр. зростала прискореними темпами із середньою швидкістю 22 % на рік. Вказана тенденція пояснюється тим, що чисельність зайнятого населення в економіці Донецької області не схильна до значних змін, оскільки її динаміка більшою мірою визначається темпами приросту населення, які для Донецької області не перевищують 1–2 % на рік. У той же час валова додана вартість у фактичних цінах зростає досить швидкими темпами, як за рахунок фізичного обсягу, так і за рахунок цінового фактора. Так, у 2006 р. приріст валової доданої вартості в порівнянні з 2001 р. за рахунок ціни склав 95 %, а за рахунок фізичного обсягу – лише 44 %.

Найбільша продуктивність праці спостерігається у сфері фінансових послуг. Це підтверджує тезу про

те, що нематеріальне виробництво характеризується високою доданою вартістю. Однак провідним видом діяльності у визначенні динаміки продуктивності в цілому по області є, як і раніше, промисловість.

Таким чином, трудові ресурси використовуються ефективно, оскільки віддача від кожної додаткової одиниці праці зростає. При цьому зіставлення темпів росту заробітної плати і продуктивності праці (рис. 1) показує, що в середньому ці показники змінюються з однаковою швидкістю. Це говорить про те, що динаміка заробітної плати відповідає динаміці продуктивності праці. У той же час у зв'язку з тим, що внесок трудових ресурсів у виробництво валової доданої вартості вимагає додаткових досліджень, не можна сказати однозначно, чи адекватна заробітна плата як основне джерело відновлення робочої сили витратам праці в економіці Донецької області.

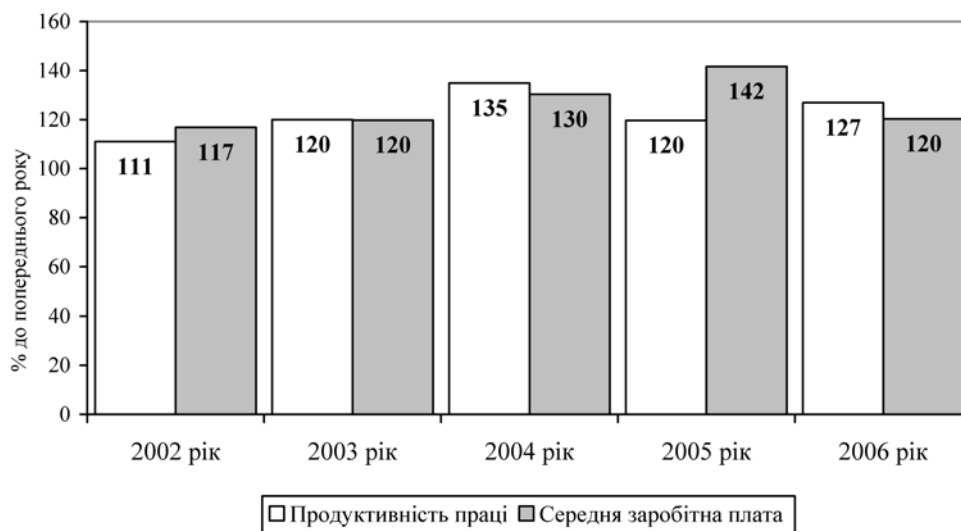

Рис. 1. Темпи росту продуктивності праці й середньої заробітної плати в Донецькій області у 2002–2006 рр.*

* – розраховано на підставі джерел [6–11]

Проведений аналіз ефективності використання людських ресурсів дозволяє зробити висновок про те, що продуктивність праці з урахуванням цінового фактора зростає. При цьому загальна тенденція зміни ефективності визначається в основному промислово-сировинною спеціалізацією Донецької області.

Наступним етапом аналізу ефективності використання ресурсів у Донецькій області є дослідження їх інвестиційної складової. Оскільки довгострокові вкладення в економіку здійснюються у вигляді капітальних інвестицій, то й оцінка ефективності заснована на співвідношенні валової доданої вартості й інвестицій в основний капітал (табл. 4).

Із даних, наведених у таблиці видно, що в цілому по області показник має тенденцію до зниження із середньорічним темпом 2,4 %. Причому для сфери послуг, особливо соціального характеру, цей

показник є найбільшим. Разом з тим, на наш погляд, це не є показовим, оскільки інвестиції в основний капітал у таких видах діяльності, як державне управління, освіта, охорона здоров'я складає 1–3 % від загальнообласного їхнього обсягу.

Відзначимо також, що у промисловості, яка є базовим видом діяльності для Донецької області, показник ефективності інвестицій в основний капітал, по-перше, відносно невисокий, по-друге, має досить нестійку тенденцію до середньорічного зростання (у трьох із п'яти років, які досліджено, показник знижувався). У цілому по області можна зробити висновок про те, що кожна гривня вкладених в економіку Донецької області інвестиційних ресурсів із кожним роком приносить менший обсяг виробництва, що свідчить про зниження ефективності використання інвестиційних ресурсів.

*Таблиця 4. Співвідношення валової доданої вартості й інвестицій в основний капітал у Донецькій області за 2001–2006 рр., грн/грн **

Види економічної діяльності	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Всього	6,160	6,610	6,274	5,700	5,243	5,463
Сільське та рибне господарство	12,939	14,391	14,282	14,196	13,651	13,896
Промисловість	4,448	5,427	5,136	4,603	4,172	4,643
Будівництво	4,509	4,983	4,740	4,463	4,441	3,291
Торгівля, готелі та ресторани	23,821	14,535	9,608	13,333	9,990	6,778
Транспорт і зв'язок	7,053	6,303	5,232	3,832	3,628	3,752
Фінансова діяльність	7,870	4,737	16,916	32,946	31,370	28,067
Професійні послуги	6,415	5,871	5,091	3,700	3,881	3,473
Державне управління	234,844	6,768	28,373	15,553	23,156	37,600
Освіта	37,489	42,138	78,289	64,721	60,801	77,076
Охорона здоров'я	34,247	26,195	22,872	11,995	31,150	54,400
Культура і спорт, комунальні послуги	2,911	4,119	3,596	2,649	2,861	2,342

* – розраховано на підставі джерел [6–11]

На додаток до приведених розрахунків необхід-
но доповнити аналіз ефективності інвестиційних

ресурсів зіставленням інвестицій в основний капітал
із заощадженнями підприємств і населення (рис. 2).

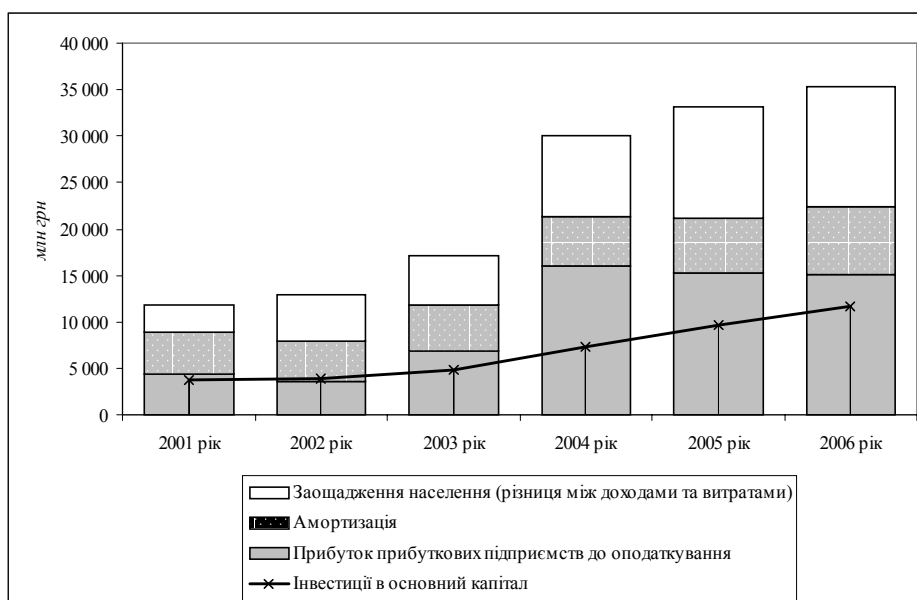

Рис. 2. Заощадження населення, підприємств та інвестиції в основний капітал у Донецькій області у 2001–2006 рр. *

* – розраховано на підставі джерел [6–11]

З рисунка видно, що інвестиції в основний капітал складають менше 50 % від загального обсягу внутрішніх інвестиційних ресурсів. Виходить, що інша їх частина витрачається на вкладення в оборотний капітал (запаси товарно-матеріальних цінностей, фінансування дебіторської і кредиторської заборгованостей, грошові кошти), а також вилучається з обороту шляхом виведення грошових активів за рубіж підприємницькими структурами або ж у формі тезаврованих заощаджень.

Зі сказаного вище випливає, що цільова установка, яка пов'язана із забезпеченням трансформації доходів у капітал і залученням інвестицій в

економіку області, у 2001–2006 рр., практично не досягнута, що говорить про неефективну діяльність економічних агентів.

Таким чином, на підставі аналізу ефективності інвестиційних ресурсів можна зробити висновок про нерозвиненість механізмів трансформації заощаджень в інвестиції, а також про те, що власники інвестиційних ресурсів на території Донецької області не мотивовані достатньою мірою вкладати вільні кошти в її економіку.

Загальний висновок, який випливає із проведеного аналізу, полягає в тому, що економічна система Донецької області розвивається за інерцією

відповідно до незмінної протягом тривалого часу структури економіки за видами економічної діяльності. Не зважаючи на зниження капіталомісткості валової доданої вартості та ріст продуктивності праці, ефективність інвестицій в основний капітал знижується, що говорить про поступову втрату провідної ролі традиційних для Донецької області видів діяльності в забезпеченні її економічного росту.

Більше того, значний розрив між джерелами інвестиційних ресурсів, таких як валовий прибуток і заощадження населення, і власне інвестиціями характеризує наявність «вузьких місць» у функціонуванні економічної системи Донецької області за декількома напрямками. По-перше, існуючий механізм трансформації заощаджень в інвестиції виявляється не настільки розвиненим, щоб забезпечувати достатній для оновлення економіки рівень акумуляції інвестиційних коштів. По-друге, у власників таких ресурсів відсутні мотиви вкладення через недостатній рівень розвитку ринкової інфраструктури й несприятливі умови ведення бізнесу. По-третє, багато підприємств області страждають від некомпетентних дій керівного персоналу, у результаті чого в їх поточній операційній діяльності виникають провали такі, що власні і навіть позикові джерела капітальних інвестицій витрачаються на поповнення оборотного капіталу, а саме — для наповнення операційного грошового потоку.

Виявлені «вузькі місця» можливо частково або цілком ліквідувати, якщо дотримувати відомих стратегічних напрямів функціонування, а саме:

здійснення контролю за дотриманням рівних умов конкуренції між ринковими інститутами, що здійснюють залучення інвестиційних коштів;

створення системи стимулів залучення коштів на інвестиційні цілі;

створення системи фінансових інститутів (банків, страхових організацій, інвестиційних фондів тощо), гарантом яких можуть виступати органи державної влади області й місцевого самоврядування;

підтримка розвитку фондового ринку, що забезпечує трансформацію заощаджень в інвестиції.

Одним із перспективних напрямів у трансформації заощаджень в інвестиції є випуск регіональних боргових зобов'язань, адже у структурі внутрішнього державного боргу України відсутні фізичні особи, тобто держава навіть не розглядає заощадження населення як джерело інвестицій. Для успішного функціонування регіональних боргових цінних паперів варто звернути увагу на такі обов'язкові умови їх ефективності:

забезпечення гарантії погашення зобов'язань по цих паперах (наприклад, залучення до гарантування цієї позики іноземних фінансових інститутів в обмін на їхню участь в управлінні інвестуванням залучених коштів);

проведення активної пропагандистської кампанії в засобах масової інформації;

підтримка курсу облігаційної позики Національним банком України.

При цьому пріоритетом регіонального управління має стати встановлення стійкого соціального порядку, що поліпшує регіональний інвестиційний клімат на основі забезпечення реального дотримання законодавства України, яке не суперечить цивільним волям і приватній ініціативі, оскільки найпрогресивніше законодавство в умовах відсутності гарантій недоторканості особи і незалежності суду не дасть ніякого ефекту.

Для виконання вищевказаної функції необхідно виокремити наступні напрями діяльності регіональної влади у відношенні бізнесу:

створення сприятливих умов для економічної діяльності, підтримка конкурентного середовища й захист суб'єктів господарювання від монополій;

створення і підтримка ясної і чіткої нормативної бази для економічних агентів;

захист економічних агентів від злочинності;

передбачувана податкова політика, що заохочує інвестиції в регіональну економіку;

створення системи для організаційного забезпечення інвестицій, включаючи інформаційне забезпечення потенційних інвесторів щодо законодавчого й нормативного поля регіону, його переваг у порівнянні з іншими регіонами, інфраструктурних можливостей регіону;

забезпечення чіткого і зрозумілого механізму прийняття рішень та швидкого рішення бюрократичних формальностей.

Підсумовуючи аналіз ефективності господарювання в Донецькій області, можна зробити такі висновки:

1. Ефективність використання матеріальних і людських ресурсів в Донецькій області поступово зростає із одночасним зниженням ефективності використання інвестиційних ресурсів. При цьому провідну роль у визначенні тенденцій розвитку відповідних показників відіграє спеціалізація у промисловості.

2. Ситуація, що склалася, викликана низкою причин, зокрема: недостатнім рівнем розвитку механізму трансформації заощаджень в інвестиції, інерцією небажання вкладати інвестиційні ресурси в модернізацію виробництва та розбудову нових підприємств; браком кваліфікованого управлінського персоналу безпосередньо на підприємствах.

3. Серед шляхів розв'язання названих протиріч в сучасних умовах основними є розробка дієвих механізмів трансформації заощаджень в інвестиції на основі створення системи фінансових інститутів, гарантом яких виступають органи державної влади й місцевого самоврядування, а також забезпечення соціального порядку і сприятливих умов для економічної діяльності.

Література

1. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / О. Воронін // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 29–37.
2. Воронін О. О. Визначення виду функціональної залежності між ефективністю виробництва і його чинниками / О. О. Воронін // Економічна теорія. – 2007. – № 3 (липень-вересень). – С. 21–34.
3. Факторный анализ экономической эффективности общественного производства региона / Ю. А. Даренских, Н. С. Колотова, Л. Б. Храмова, М. В. Зимина // Вопросы статистики. – 2005. – № 12. – С. 11–19.
4. Гончарук А. Новий підхід до управління ефективністю у промисловості України / А. Гончарук // Економіка України. – 2006. – № 11. – С. 36–46.
5. Гончарук А. Г. Визначення факторів і резервів підвищення ефективності у промисловості / А. Г. Гончарук // Економіка промисловості. – 2006. – № 3(34). – С. 63–70.
6. Статистичний щорічник Донецької області за 2006 рік / Головне управління статистики в Донецькій обл. ; [ред. О. А. Зеленого]. – Донецьк : Гол. упр. стат. в Дон. обл., 2007. – 403 с.
7. Статистичний щорічник Донецької області за 2005 рік / Головне управління статистики в Донецькій обл. ; [ред. О. А. Зеленого]. – Донецьк : Гол. упр. стат. в Дон. обл., 2006. – 403 с.
8. Статистичний щорічник Донецької області за 2004 рік / Головне управління статистики в Донецькій обл. ; [ред. О. А. Зеленого]. – Донецьк : Гол. упр. стат. в Дон. обл., 2005. – 389 с.
9. Статистичний щорічник Донецької області за 2003 рік / Головне управління статистики в Донецькій обл. ; [ред. О. А. Зеленого]. – Донецьк : Гол. упр. стат. в Дон. обл., 2004. – 376 с.
10. Статистичний щорічник Донецької області за 2002 рік / Донецьке обл. управління статистики ; [ред. О. А. Зеленого]. – Донецьк : Дон. обл. упр. стат., 2003. – 372 с.
11. Статистичний щорічник Донецької області за 2001 рік / Донецьке обл. управління статистики ; [ред. О. А. Зеленого]. – Донецьк : Дон. обл. упр. стат., 2002. – 356 с.
12. Основні засоби Донецької області у 2001–2006 рр. : стат. зб. / Головне управління статистики в Донецькій області ; [ред. Л. П. Багметі]. – Донецьк : Гол. упр. стат. в Дон. обл., 2007. – 162 с.

Подано до редакції 23.03.2009 р.